

Marek LOLLOK

PODOBY A FUNKCE HÉDONISMU, OBŽERSTVÍ A OPILSTVÍ V NEJNOVĚJŠÍ ČESKÉ LITERATUŘE

The Forms and Functions of Hedonism, Gluttony and Drunkenness in the Latest Czech Literature

Abstract: The aim of this paper is to describe some of the most distinctive ways of displaying hedonism, gluttony and drunkenness in the Czech literature over the last approximately 15 years. Based on the analysis of the most significant books concerning these themes (e.g. texts by Petr Stančík, Jan Balabán, Emil Hakl, Václav Kahuda, Jáchym Topol and other authors), the author proposes a more detailed typology of the forms of these phenomena in the latest Czech literature, as well as of their specific functions in concrete texts.

Keywords: contemporary Czech prose, hedonism, gluttony, drunkenness

Contact: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, Katedra českého jazyka a literatury, 134815@mail.muni.cz, ORCID: 0000-0002-5203-1613

V tomto textu se v rámci současné české literatury chceme zabývat nejvýraznějšími podobami požitkářství, obžerství a opilství – a chtělo by se říct a tak dále a tak podobně, pokud bychom neměli obavu, že tím předmět svého zájmu nadměru rozšíříme a zmateme. Uvedené nectnosti – jak jinak to vše koneckonců nazvat? – jsou totiž alespoň z našeho dnešního, sekularizovaného pohledu záležitostmi povýtce tak nejistými (Jak je vymezit? Kde začínají a kde končí?), relativními a subjektivními (Jaké jsou jejich faktické „rozměry“? Jsme zajedno v jejich hodnocení?), že veškeré výroky, které se jich týkají, jsou nejen velmi diskutabilní, ale pro mnohé čtenáře takřka podezřelé. Přesto je nesporné, že všechny jaksi principiálně směřují k témuž.

Abstrakta

Začněme obecně, neboť lze sotva pominout prostor, který je obžerství, opilství, resp. požitkářství všeho druhu dopřáván za hranicemi literatury, tedy mimo hájemství konstruovaných „fikčních světů“. Na vědecké bázi o těchto psychosociálních jevech tradičně velmi obšírně pojednává hned několik disciplín, v první řadě zejména filozofie¹, psychologie² a etika³, nelze však pominout ani disciplíny další a specializovanější, jako například hlubinnou psychologii⁴ apod. Třebaže jsou v nich zmíněné fenomény promyšleny vskutku soustavněji a popisovány úplněji, než tomu bývá v literatuře a myšlení o ní, při interpretaci příslušných literárních děl bývají poznatky těchto oborů většinou ponechávány stranou: zřídka se využívá alespoň elementárních konceptů a terminologie, které zmíněné, případně i další související disciplíny v průběhu své existence ustavily, avšak literární věda sama o sobě je obvykle postrádá. V souvislosti se zaměřením konference⁵ a rovněž našeho příspěvku, kde se pojmy jako hédonismus, opilství, obžerství, necudnost, nemravnost, neřest apod. stávají klíčovými, se proto hned na úvod nabízí otázka, proč je tomu tak a zda je to – v pořádku...

Proti naznačenému – řekněme „extenzivnímu“ – přístupu samozřejmě záhy vytane první zásadní námitka: třebaže je literatura s jinými oblastmi, více či méně reflektujícími či přímo vytvářejícími jisté hodnotové systémy vždy v určitém vztahu (příčemž povaha tohoto vztahu je různými teoretickými koncepty hodnocena různě), patrně nikdy jí nelze upřít jistou autonomii, resp. specifika, jimiž se od ostatních lidských aktivit podstatně liší. Zřejmě proto se často říká, že na literaturu jednoduše nelze pohlížet optikou morálky či jakýchkoli jiných (hodnotově) normativních systémů, že se v ní nanejvýš uplatňuje jisté „fikční modelování“, jehož vztah k aktuálnímu světu je pouze relativní, podmíněný a vágní. Lze však konceptualizaci uvedených fenoménů

---

¹ Srov. např. Popkin Richard Henry, Stroll Avrum. 2005. *Filozofie pro každého*. Praha: Ivo Železný.

² Srov. např. Nakonečný Milan. 2014. *Motivace chování*. Praha: Triton.

³ Srov. např. Sokol Jan. 2014. *Etika, život, instituce: pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad.

⁴ Srov. např. Maguire Anne. 1999. *Stíny duše: temné stránky lidské psychiky z pohledu hlubinné psychologie a spirituálních tradic*. Praha: Portál, 1999.

⁵ První verze příspěvku byla prezentována na VII Symposiu Opoliense s tématem *Nieobyczajność, rozwiązłość, wyuzdanie w literaturze, kulturze i prawie*, pořádaném ve dnech 10.–11.5.2018 univerzitou v Opole.

v literatuře zcela odstříhnout od jejich (mnohdy opravdu pevného) zakotvení jinde? Pokud je v mnoha případech, ne-li většinou, součástí estetického účinku literárních děl jejich mimoestetický (a zejména právě etický, existenciální) rozměr, lze teoretický postulát naprosté autonomie literatury skutečně uplatňovat důsledně? Pravděpodobně stěží, uvážíme-li faktickou povahu zejména velkých, klasických děl a vedle toho také skutečnost, že tzv. běžní čtenáři takto „sterilně“ knihy zpravidla nečtou. Tedy ještě jednou: neměli bychom – aspoň určitá díla – číst nejen intertextuálně, ale povytce interdisciplinárně, tedy s hledím široce otevřeným i mimo literaturu, zejména do uvedených (a dalších příbuzných) humanitních oborů?

*

Doposud jsme se příliš nezabývali pojmem hédonismus, který je ovšem možná rozhodující. Z hlediska čtení české literatury ve vztahu k vytčenému tématu se hodí proto, že zastřešuje mnohé z už naznačených aspektů; úskalím je jeho mnohoznačnost. Hédonismus je v běžném jazyce chápán poněkud odlišně od svého originálního významu. V souladu s etymologií slova (z řec. *hédoné* – slast, požitek) se jím obvykle rozumí rozkošnictví, požitkářství⁶, někdy až bohapusté či zvířecí holdování zážitkům a požitkům všeho druhu, popřípadě vehementní „usilování o smyslové rozkoše“. Úzká vazba je i na lidskou závislost na něčem, zejména závislost na něčem neprospívajícím, škodlivém. Ne tak snadné je to však s hédonismem, pokud máme na mysli filozofický směr: v tomto smyslu je hédonismus ztotožňován s učením řeckého filozofa Epikúra, který zastával názor, podle něhož je slast jediným dobrem⁷. Jak se občas ve zjednodušujících výkladech opomíjí dodat, jde – už v Epikúrově podání – o filozofii prosazující nejen získávání slasti, ale i vyhýbající se strasti, což, domýšleno do důsledků, poněkud poupravuje její vyznění coby maximálně sebestředného, „konzumního“, a nakonec v podstatě bezohledného přístupu ke světu a životu. Sám Epikúros byl ostatně přesvědčen, že lépe je vyhýbat se strasti, než vyhledávat slasti, které přinášejí utrpení (údajně „ve svých dopisech říká, že je naplněn tělesnými slastmi, žije-li o chlebu a vodě, přehlíží přepych a rozkoše, ne pro ně samé, ale pro

⁶ Srov. SSJČ: „hédonismus [-nyz-] (dř. též -ism), -mu m. (z řec. zákl.) rozkošnictví, požitkářství; filos. filozofický směr ve starověkém Řecku, který viděl cíl života v slasti, požitku a v rozkoši (škola kyrenejská); idealistický směr v etice, který tvrdí, že požitek a rozkoš je největším blahem“ (Internetová jazyková příručka, přístup 3. 8. 2019, <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=h%C3%A9donismus>, heslo hédonismus).

⁷ Popkin, Stroll. *Op. cit.*, 27 an.

nepříjemnosti, které je provázejí“⁸). V tomto smyslu hédonismus nemusí být konotován zásadně negativně⁹.

Z hlediska literárněvědného zkoumání stojí za pozornost, že vedle tzv. hédonismu etického se někdy vyčleňuje hédonismus psychologický, který nám má údajně dát odpověď na jednoduchou, ovšem kruciólní otázku: „Proč se lidé chovají právě tak?“ Koneckonců se i při čtení knih ptáme podobně – Jaké jsou motivace postav? Proč činí to, co činí? Odpověď je prý vždy jenom jedna – hledají slast¹⁰. S touto odpovědí však – asi ani v literatuře – daleko nedojdeme: jak ukazuje empirická zkušenost a jak potvrzují psychologové, „hédonismus nemůžeme přijmout jako přesný obraz veškerých motivů vědomého lidského chování“¹¹, protože takhle to zkrátka není. Jak u lidí, tak u literárních hrdinů je třeba vnímat jejich jednání diferencovaně, v co nejširších souvislostech a s přihlédnutím ke všem známým faktorům¹².

Pokud se pak zaměříme na zdánlivě užší a konkrétnější pojmy, jako je například zmiňované obžerství a opilství, které coby nadměrnou konzumací alkoholu či jiných návykových prostředků – s jistým zjednodušením – obžerství můžeme podřadit, stěží se vyhneme další hluboké tradici stojící v jejich základech a působící na jejich pozadí. Jak totiž známo, obvyklé dimenze těmto a souvisejícím konceptům dává zejména náboženská, a v našem kontextu zvláště křesťanská morálka. Obžerství (*Gula*) se společně s nestřídmostí (*Luxuria*), lakomstvím (*Avaritia*), žárlivostí (*Invidia*), leností (*Acedia*), hněvem (*Ira*) a pýchou (*Superbia*) řadí k tzv. sedmi smrtelným hříchům, tak jak byly definovány křesťanskými církevními otci. Ať už při-

⁸ *Ibidem*.

⁹ V poslední době se můžeme setkat i s alternativními koncepty k tradičnímu hédonismu: například Jiří Zoubek ve své stati nazvané *Preferologie* lakonicky tvrdí: „Empiricky je zcela nepochybné, že to, co je slastné či upřednostněné, je lepší, tedy hodnotnější než to, co je strastné či neupřednostněné“. Navrhuje komplementární filozofii k hédonismu, kterou nazývá „preferologie“, jejímž jádrem je oproti „hédonistickému postoji“ „postoj preferenční“, který „živočiškové prožívající slast a strast“ zaujímají. Do jaké míry jde o skutečně nový koncept, a do jaké míry jen o slovíčkaření, zůstává otázkou. Srov. Zoubek Jiří. 2013. *Preferologie*. České Budějovice: Nová Forma: 3–4.

¹⁰ Popkin, Stroll. *Op. cit.*: 30.

¹¹ *Ibidem*: 31.

¹² I Popkin uzavírá takto: „Člověk je, pokud se týká slasti, mnohem spíše aristotelský než epikurejský. Cítí, že někdy je slast něčím, oč stojí za to usilovat, a že žádný život nemůže být ve skutečnosti šťastný bez určitých požitků, avšak učení, že slast je jediným hodnotným cílem, shledává pochybné a odmítá je jako doporučení, neboť je v podstatě nelze následovat“. *Ibidem*: 33.

znaně či skrytě jsou morální dimenze těchto pojmů přítomny i v jejich re/prezentacích v literatuře; ať už je od nich jakkoli „emancipovaná“, její vztah k mimoliterárním axiologickým systémům (v čele s morálkou), se v těchto případech přece jen nějak aktualizuje a takřkajíc vysouvá do popředí. Pak je vždy třeba se ptát po povaze tohoto vztahu...

A tak znovu: Je pouze jednostranný, úzce literární (potažmo literárně-vědný) pohled na tento vztah vždy dostačující? – Jak je z výše uvedeného zřejmě patrné, zastáváme v této práci názor, že radikální autonomismus může být s ohledem na některá díla příliš silný a neúnosný. K témuž závěru o poměru umění a morálky dochází ve své analytické argumentaci Niederle: „Jsou díla, na něž je morální kritika nejen přiměřená, ale i nutná, máme-li dílu vůbec porozumět“, říká Niederle¹³, načež dodává, že „[e]stetický soud nad některými žánry je esenciálně soud morální, estetický soud nad jinými žánry soud morální být nemusí“¹⁴.

S těmito předpoklady tedy přistupujeme ke zkoumanému materiálu. Protože však neexistuje přímočarý vztah mezi reálnými společenskými normami, hodnotami a postoji a jejich literárním ztvárněním, činíme tak zároveň s jistou rezervou: „obvykle jsou soulad určité akce a normy nebo ztělesnění nějaké hodnoty skrze čin [jednající postavy – pozn. M. L.] předmětem pochybností, váhání a interpretační debaty“¹⁵.

*

Metodologická otázka se však vrací stále znovu: jak tedy sledovat, interpretovat, ba vůbec identifikovat projevy hédonismu či obžerství, opilství atd. v (současné české) literatuře? Každá sklenička, cigareta, vydatný oběd či vášnivé milostné sblížení přece projevem opilství, obžerství, nestřídmosti či požitkářství v pravém slova smyslu vždy nebývají, přesněji řečeno být nemusejí. V literatuře se takovéto momenty zpravidla neocitají „jen tak“,

¹³ Niederle Rostislav. 2014. *Pojmy estetiky: analytický přístup*. Brno: Masarykova univerzita: 128.

¹⁴ *Ibidem*: 128. Podobně například Sylvie Richterová ve stati *Etika a umění* vyslovuje přesvědčení o neodmyslitelném „přesahu“ umění do mimouměleckých oblastí: „Stručně bychom mohli hovořit o schopnosti vyvolávat proměny a posuny vnímání, vidění a vědomí. Jinými slovy o působení ‚estetické funkce‘, která specifickým a stále novým způsobem obrací pozornost ke všem ‚mimoestetickým‘ skutečnostem, zostřuje a prozařuje pohled na všechno, co do uměleckého tvaru vchází a co se v jeho světle ocitá“. Richterová Sylvie. 2015. *Eseje o české literatuře*. Praha: Pulchra: 291.

¹⁵ Pavel Thomas. 2009. *Román: morálka a svoboda*, Fořt Bohumil, Jedličková Alice přel. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR: 25.

„samy pro sebe“: v daných kontextech však mohou plnit i jiné, specifické funkce. Přitom ani nemusejí být příznakové, neboť v tomto ohledu záleží na mnoha dalších okolnostech a souvislostech, především na žánru a poetice daného díla či skupiny děl.

Kdy je tedy namístě uvažovat o obžerství, opilství a tak dále jako o dominantách, popřípadě podstatných konceptech daných děl; kdy je stojí za to zvažovat coby možný interpretační klíč? Při vši výše nastíněné složitosti věci se domníváme, že právě tehdy, když máme co dočinění s případy výraznějšího, soustředěnějšího zapracování těchto prvků do struktury určitého díla; tehdy, když patří k ústředním motivům/tématům daných děl, případně když se stávají nepřehlédnutelnými atributy výstavby, narace, resp. celého autorského stylu.

Konkréta

V následujících poznámkách induktivně okomentujeme alespoň některé z nejvýraznějších podob hédonismu, obžerství, opilství, nestřídmosti, závislosti a podobných fenoménů v návaznosti na jejich podoby a funkce v nejnovějších českých prózách. Představujeme sedm autorů (Petra Stančíka, Jana Balabána, Emila Hakla, Václava Kahudu, Petru Hůlovou, Jáchyma Topola a Jana Folného), sedm zvláštních – a pro nás „modelových“ – pojetí hédonismu, ať už jsou tato pojetí abstrahována z celé autorské poetiky, nebo se výrazněji prosazují jen v určité knize. Předkládaný, nevyhnutelně poněkud schematizovaný přehled by pak ve svém celku měl vytvořit pomyslnou „základní mapu“ široce pojatého tématu hédonismu v současné české próze. Z pochopitelných důvodů jsou preferováni autoři zavedení a takoví, u nichž se s jistou variantou tohoto tématu setkáváme opakovaně, specificky a nestereotypně, případně u nichž se stereotypy spojené s hédonismem nějak problematizují, ironizují apod. Třebaže je náš výběr subjektivní, vyzdvihneme především ty autory a díla, u nichž sledované jevy v nějaké podobě identifikovala i širší recipientská obec, zejména literární kritika; nečiníme si přitom nárok na úplnost a závaznou hierarchizaci jako na jistou reprezentativnost¹⁶.

---

¹⁶ Ačkoli výskyty v poezii a dramatu ponecháváme stranou, neznamená to, že je v těchto literárních druzích hédonismus a vše s ním spojené méně frekventované či méně významné (úvahy by přitom rozhodně neměly končit u J. H. Krchovského či u dramatika Romana Sikory, patrně prvních, kteří v této souvislosti přicházejí na mysl...).

Případ první: Petr Stančík (*Mlín na mumie*) – obžerství všeprostopující

Hovoří-li se o našem tématu v současné české literatuře, je Stančíkův román *Mlín na mumie* bezesporu jedním z prvních děl, které člověka napadnou. Zde obsaženého hédonismu si takřkajíc nelze nevšimnout: ať už v souvislosti se Stančíkovým stylem, nebo s povahou jeho hlavní postavy o něm hovoří takřka všichni recenzenti (např. Piorecká¹⁷, Zizler¹⁸, Matějka¹⁹ a další). Kromě zmíněných také Pavel Janoušek, z jehož recenze citujeme nejsignifikantnější a s ohledem na Stančíkův text zřejmě nejvýstižnější pasáž:

Slova ‚požitkářství‘, ‚labužnictví‘, či dokonce ‚obžerství‘ se mi jeví jako nejpřesnější pojmenování autorova přístupu ke zvolenému románovému tvaru a k procesu psaní vůbec. [...] Přítomnou prózu autorův požitkářský, až obžerný postoj zcela prostupuje, počínaje a nekonečnou rovinou jazykovou, motivickou a tematickou. Ústřední hrdina příběhu, pražský policejní komisař Durman, jehož příjmení naznačuje, že realita se bude ve vyprávění nenápadně proplétat se snovými halucinačními vizemi, se tak pravidelně a opakovaně oddává požitkům kulinářským, často neodpovídajícím dnešní sterilní představě o zdravé a chutné výživě, ale také radostem pohlavního obcování. Sex u Stančíka ovšem nikdy není procítěným intimním setkáním dvou osudově spřízněných duší a těl, ale vždy má charakter zábavného ukájení akutních tělesných potřeb a především povahu zábavné textové atrakce, která má ‚boccaciovsky‘ potěšit čtenáře. A jako každé veselé a nezávazné potěšení jej lze proto libovolně kombinovat s požitky jinými – neboť jaké jiné hodnoty život na této zemi přináší?²⁰

¹⁷ Viz např. tyto deskripcie: „Stančíkova kniha je obžerná nejen líčenými slastmi, ale i žánry, se kterými pracuje. [...] Detektivní zápletku i historickou realitu autor hází za hlavu, jen aby slastně vyličil všechna gastronomická a erotická lákadla, jež by Leopoldu Durmanovi mohl závidět i Leopold von Sacher-Masoch mladší. Petr Stančík je však hédonistou i co se týče jazyka. Stejně jako je spolehlivý stran historických souvislostí, vědeckých analýz či křesťanské a židovské věrouky, jeho čeština čerpá z těch nejlepších archivních ročníků“. Piorecká Kateřina. 2014. „V rytmu steampunku“. *Tvar* 17: 22.

¹⁸ „Hrdina, policejní komisař Leopold Durman, ztělesňuje jakéhosi c.k. Jamese Bonda vzor 1866. Spojuje se v něm neohroženost, národní uvědomělost, zdravý konzervatismus a nezřízené požitkářství gastronomické i sexuální. [...] Román je tak kromě třeskuté zábavy i oslavou hédonismu a nezávaznosti jako přístupu k životu a k literatuře“. Zizler Jiří. 2014. „Odstředivka fantazie“. *Host* 5: 88.

¹⁹ „Hodně času však věnuje ženským vnaďám, dobré krmi či zrzavému moku. Ostatně celá tato staropražská detektivka působí opulentně: zažijete v ní honičku na střeších ghetta, navštívíte nejstarší pražský bordel, s císařem Maxmiliánem si odskočíte do Mexika a v proslulém pouličním Kandelábru si pochutnáte na jehněčím srdíčku ‚nadívaném do jedné komory frikasé z jater a do druhé z brzlíku““. Matějka Ivan. 2014. „Petr Stančík: Mlín na mumie“, *Lidovky.cz*, přístup 23. 8. 2018, <http://literarky.cz/literatura/cteni/16881-petr-stancik-mlyn-na-mumie>.

²⁰ Janoušek Pavel. 2015. „969 slov o próze“. *Tvar* 9: 2.

Zobrazení nezřízeného požitkářství se v *Mlýnu na mumie* objevuje jak v reprezentačním modu převážně statických objektů (tedy v popisech), tak v rámci dynamických dějů (vyprávění)²¹. V naraci ho zaznamenáváme jednak jako jakousi „koincidence“, kdy se protagonista při vyšetřování či při pohybu po Praze, případně jiných evropských i neevropských zemích, víceméně nezáměrně nachomýtné do nějaké „příhodné“ situace (viz např. „Komisař statečně bojoval s chtíčem několik okamžiků, pak mu ale do žulova ztopořený úd odsál příliš mnoho krve z mozku a dál už jeho tělo řídily pouze pudy“²²), jednak jako vlastní iniciativu hrdiny. V této podobě jde zpravidla o svérázný případ stimulace či rekonvalescence komisaře při jeho hlavní misi: pátrání po sériovém vrahovi pražských pošťáků (konkrétně jde např. o situace svérázného léčení nemocného Durmana „směsí kofeinu a kokainu“, návštěvu francouzského nevěstince, kam ho při konzultaci případu v Paříži bere kolega inspektor Lalocque či „pracovní“ debatu s Egonem Alterem probíhající rovněž ve vykřičeném domě dokonce přímo v průběhu aktu).

Případ druhý: prózy Jana Balabána – opilství nenáviděné, opilství jako stigma, výraz zoufalství a forma úniku od reality

V prózách Jana Balabána se z nectností spočívajících v nestřídmosti a svého druhu požitkářství pravidelně navrácí zejména alkoholismus; řada Balabánových postav má k němu přinejmenším sklon. V určité fázi svého života nadměrně pijí téměř všichni hlavní hrdinové Balabánových povídek a románů, ať už se jmenují Pavel Nedostál, doktor Satinský, Martin Vrána, Hans, Emil (Nedoma), či epizodicky jinak. Tyto postavy se přes svou sociální i jinou rozrůzněnost jeví jako svého druhu „příbuzní“, avšak v jejich osudech rozhodně nevidíme nějaká schémata takzvaně „předpřipravená“ před textem – autorovy prózy jsou, jak říká Blanka Kostřicová, „vždy závažným, naléhavým sdělením; výpovědí o hledání bolestném, úzkostném, (sebe)drásavém; snahou dobrat se věci podstatných a sdělit je co nejpřesněji, s maximální pravdivostí a opravdovostí...“²³.

²¹ Srov. Jedličková Alice. 2014. *O popisu*. Praha: Akropolis: 147.

²² Stančík Petr. 2014. *Mlýn na mumie: převratné odhalení komisaře Durmana*. Brno: Druhé město: 45.

²³ Kostřicová Blanka. 2013. *Sestupy a naděje Jana Balabána*. Olomouc: Civipolis: 11.

Tíhnutí k nadměrné konzumaci alkoholu je v souladu s autorovou poetikou vykreslováno se vši vážností²⁴. Vždy mívá negativní odstín: alkohol pro postavy nikdy nebývá „řešením“, nanejvýš slouží jako prostředek krátkodobého úniku z tíživé reality; nejčastěji je výrazem zoufalství a pádu (kdysi třeba i perspektivního) člověka.

Takovým je například Emil ze stejnojmenné úvodní povídky oceňovaného cyklu *Možná že odcházíme*. Je to jedna z typických balabánovských postav, tedy muž ve středních letech ocitající se v situaci jistého, byť třeba nenápadného životního předělu (ve „chvilích zjištěného zlomu“²⁵). Emil se po proflámané noci budí ve svém zanedbaném bytě a v ranním polospánku si „vnucuje sen“ o spokojeném životě strážce majáku. Inspiruje ho k němu velká láhev plná alkoholu (ich-formovým vypravěčem důvěrně nazývaná „lampa“ či „lucerna“), jíž doma přechovává jako dar od staršího bratra, který mu ji obstaral, aby měl alkohol v dobách socialistického konzumního nedostatku kdykoli k dispozici: „A můj bratr, ten velký a silný člověk, který mě vždycky učil věci, jež mě ničily a jemu nemohly uškodit, můj bratr mi ji pomohl naplnit deseti tisíci gramy stoprocentního lihu“²⁶.

Jakoby mimochodem je zmíněn příchod svobody, jenž pro Emila kromě jiného, s čím se v nové době musí potýkat, znamená mnohem větší dostupnost alkoholu jakéhokoli druhu a v důsledku také přehodnocení onoho předmětu-symbolu, který má ve svém bytě neustále na očích:

Moje svátost oltářní v tu chvíli [po pádu komunismu] jako by ztratila svou cenu. Nikdy jsem na ni nesáhl. Vždycky jsem si koupil nějakou krabici, nebo placatici, nebo plastickou nádobu s čímsi fidišim a kalnějším. Vždycky jsem se dochlatal do spánku nějakým pozemským patokem. Nemohl jsem prohlédnout do jasu průzračného, ničím nezkaleného světla²⁷.

Z hlediska našeho tématu je pro Balabána velmi příznačná také povídka *Proměny* ze sbírky *Prázdniny* (1998), v níž další typická balabánovská postava v kritickém okamžiku bilancuje a opět se snaží dobrat „podstaty“. Citujme krátce ze samého úvodu i z úplného závěru povídky, abychom doložili takřka

²⁴ Srov. Hruškův doslov *Vážně* ve výboru Balabánových povídek. Hruška Petr. 2010. „Vážně (doslov)“. W: Balabán Jan. 2010. *Povídky*. Brno: Host.

²⁵ Viz Jakub Chrobák v hesle *Jan Balabán: Možná že odcházíme* v monografii *V souřadnicích mnohosti*. Chrobák Jakub. 2014. „Jan Balabán: Možná že odcházíme“. W: *V souřadnicích mnohosti: česká literatura první dekády jednadvacátého století v souvislostech a interpretacích*, Fialová Alena red. Praha: Academia: 457.

²⁶ Balabán Jan. 2014. *Možná že odcházíme*. Brno: Host: 11.

²⁷ *Ibidem*: 12.

extrakt šířavé, a přitom mnohdy nevyslovené touhy většiny Balabánových hrdinů. Doktor Satinský se v *Proměnách*²⁸ při svém úsilí o sebenápravu (tedy de facto při pokání) dostal daleko, mnohem dál než většina podobných autorových hrdinů, přesto pro něj překonání alkoholismu není ničím víc než jedním z prvních kroků na prahu nového života:

Doktor Satinský se rozhodl, že bude žít jinak. Dopsud žil jako zvíře. Denně pil a přejídal se bufetovou stravou. Pracoval v nemocnici jako přidavač u zedníků. Styděl se za to a bál se předáka. Dříve působil ve výzkumném ústavu mikrobiologickém. Byl takřikajíc otcem projektu dítěte ze zkumavky. Možná že Bůh, ve kterého nevěřil, jej za to potrestal. Srazil ho na kolena. Zapletl se s barmankou s výrazným sexuálním chováním a čokoládovou náplní. Zničil si rodinu. Začal chlastat a usínat s hlavou na barových stolcích. Vypadl z výzkumu a posléze i od barmanky.

[...]

Doktor Satinský vyšel na balkon. Cítil se hubený a vysílený vši tou abstinencí, ubitý všim tím dobrým, co na sobě napáchal. [...]²⁹.

Případ třetí: prózy Emila Hakla – alkohol jako tichý společník; požitkářství každodenní, „civilní“

Podobně jako Balabán produkuje Emil Hakl hrdiny konstantního typu; také tyto vesměs autobiografické postavy středního věku a často ve fázi průběžného životního účtování konzumují alkohol – řekněme – nadstandardně. Na rozdíl od balabánovských protagonistů, pro něž je pití často formou úniku a způsobem vytěsnění neutěšeného, nepodařeného života, je

²⁸ Už název povídky odkazující na známý Ovidiův opus upozorňuje na jistou neukotvenost a ambivalenci života hlavního hrdiny; na tomto místě poznamenejme, že i v antických *Proměnách* (konkrétně v Knize VIII – část *Erystichthón*) nalézáme jeden z nejpůsobivějších popisů hříchu obžerství v evropské literatuře, který – ať již to byl Balabánův záměr či nikoli – pozoruhodně koresponduje se situací hlavního hrdiny, potažmo Balabánových protagonistů vůbec. Jen jídlo by zde bylo přesnější nahradit „pitím“: „Ale když zaplašil spánek, chuť k jídlu v něm divoče plane, / ovládá lačný hltan a útroby, hořící hladem. / Všecko, co chová vzduch, co rodí země i moře, / chtěl by již mít a na hlad si nařiká za plným stolem, / za jídla jídla si žádá. Co mohlo by postačit městům, / celému národu též, to jedinému je málo, / čím pak více si plní svůj břich, tím více si žádá. / Tak jako moře, ač sbírá své přítoky z celého světa, / nikdy přec nemá dosti a vpíjí daleké řeky, / tak jako dravý oheň se nevzpírá potravě nikdy, / spaluje nesčetné louče, a čím jest více mu dáno, / tím chce mít víc, a právě ta hojnost jej dravějším činí, / tak též bezbožný Erystichthón: on pokrmy všechny / přijímá ústy a další chce hned. A k jídlu ho pudí / všecko, co sní, a s pokrmy v něm vždy prázdnota vzniká.“ Ovidius. *Proměny*. 1958. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění: 256–257.

²⁹ Balabán Jan. 2007. *Prázdniny*. Brno: Host: 10 a 14.

pro intradiegetického haklovského vypravěče častá konzumace vína, piva a tu a tam něčeho tvrdšího celkem obvyklou součástí dne. Až na výjimky nejde o nezřízené pití, hrdinové jsou s alkoholem (a kupodivu i sami se sebou) jakžtakž spokojeni, či přinejmenším srozuměni – na rozdíl od postav Balabánových mají jaksi věcnější, mnohdy sebeironický, byť rovněž svérázný pohled na svět, což je možná sugerováno i autorovým civilním, nemetaforickým stylem³⁰. Zřejmě se na tom podílí i skutečnost, že Haklovy postavy přece jen nestojí tak blízko okraje společnosti jako ty Balabánovy, a pokud tam nějakým způsobem směřují, tak do značné míry spíše vlastním volbou (asociálním chováním, solitérskými postoji apod.), než zapříčiněním nějakých vnějších nepříznivých okolností jako u Balabána (viz negativní vliv normalizace v dětství, neúprosného kapitalismu v dospělosti, neperspektivní Ostravy, rodového vykořevení atd.).

Vztah haklovského protagonisty k alkoholu asi nejlépe vystihují jeho vlastní slova: „Ležím a upijím moldavák. Vlastně mi kdovíjak nechutná, o chuť ostatně nejde. Je to otázka dynamiky. Alkohol pomáhá rytmitizovat a strukturovat jinak nesnesitelně lineární pohyb časem“³¹.

Spíše tak máme co dočinění s hrdinou ve stavu jakési permanentní mírné podroušenosti než s případy delirantního opilství; nectnost se jaksi zmírňuje, relativizuje, a nakonec je otázkou, zda a do jaké míry skutečně mluvit o obžerství, opilství, nestřídmosti apod. v pravém slova smyslu.

U Hakla lze najít desítky, možná stovky zmínek o pití, avšak tyto momenty na sebe málokdy strhávají pozornost, zřídka se stávají katalyzátorem děje: bývají spíše průvodní, podobně jako pro Hakla také poměrně častá figura konzumace (zpravidla nějak labužnický připraveného) pokrmu. Je to proto, že tím hlavním Haklovým výrazovým prostředkem, a z pohledu postav mnohdy i hlavním cílem, je dialog, případně rozhovor několika zainteresovaných jedinců, který se odehrává během popíjení či pojídání, popřípadě během jiných činností, typicky při procházce městem nebo krajinou: haklovský dialog je koneckonců vždycky spíše kontaktní a fatický než jakkoli prakticky orientovaný.

Jakousi trestí Haklova zobrazování gastronomického požitkářství, labužnictví a samozřejmě také pití může být povídka *Návštěva* z cyklu *Hovězí*

³⁰ Také u Balabána se často oceňuje úsporný, neokázalý styl, nicméně ve srovnání s Haklem bývá jeho podání – zřejmě díky silnému vztahu k výtvarnému umění a biblické inspiraci – mnohem více obrazivější, využívající bohaté tropiky a vizualizovaných příměrů, a také o poznání patetičtější.

³¹ Hakl Emil. 2010. *Pravidla směšného chování*. Praha: Argo: 88–89.

kostky, v níž se v jednom pražském bytě k hostině, ba „opulentní žranici“³² a ovšem také k přátelskému povídání scházejí čtyři dlouholetí kamarádi. V tomto případě je to spíš svátek a mimořádná událost, než všednodenní rituál: zatímco přátelé čekají nejen na to, až se dozlátova dopečou tři vypasené kachní pečínky (ale také na to, až zemi zasáhne avizovaný asteroid), labužnický popíjejí všelijaký alkohol a požívají zavalitým hostitelem přichystané chlebičky a jinou krmi; především pak ale se zaujetím konverzují na nejrůznější témata (okolnosti havárie Černobylu, Čeljabinský meteorit, polistopadový vývoj, společní přátelé ad.). Čekání, nikoli ovšem vášnivé hovory, je ukončeno hostitelovým zvoláním zahajujícím vskutku velkolepou kulinární „slavnost“; druhý vrchol večera, náraz meteoritu a s ním spojená apokalypsa se ovšem nekoná:

„Kachny jsou hotovy!“ řičí do kouřícího vulkánu otevřené trouby.

19:42. Začíná potravní slavnost. Obřad přijímání. Masorádova mše. Chlupatý netvor u plotny s funěním páře obsah pekáčů, kosti praskají. Extra nakládá na talíř každému podle zásluh. Sedíme nad obrovitými kachními dílci, dvěma kládkami pórku, půl kilem jater, vše zalito bohatě vonící omáčkou. Před námi mísa černé, mísa rudé a mísa strakaté rýže.

„Nebojte se, je toho dost! Tohle je jenom takovej předkrmeččéččč“, ujišťuje nás náhle tenkým hláskem štětinatý vorvaň v nátělníku.

Bloudíme roklemi opálených kostí, špalků masa, spečené cibule. Hledáme, odkud začít³³.

³² Výraz Michala Šandy.

³³ Hakl Emil. 2014. *Hovězí kostky*. Praha: Argo: 183–184. Specificky pak téma požitkářství nad Haklovou knihou *Hovězí kostky*, resp. nad vzpomínutou povídkou *Návštěva* zobecňuje Eva Klíčová: „Zachycením životní materie postav skládá mozaiku mentálního standardu části společnosti. [...] méně nápadnou, a to běžnější (dez)iluzi ztělesňují Haklovi hrdinové. Stručně řečeno, je to iluze konzumního ráje (který nepřišel) [...]. Přemrštěná očekávání z devadesátých let, ale i nezávazný (prostě naprosto svobodný) životní styl, kterým zde postavy přebývají: ne sice zcela destruktivní, nicméně nadměrné pochlastávání, konzumace drog v míře plánované v dlouhodobém horizontu, volné, až lhostejné vztahy. [...] Dialogické sekvence jednotlivých příhod se svou patou zapírají o cestovní výpravy [...], hospodská a jiná kulinární posezení a hlavně o nekonečnou melancholii, spuštěnou momentem nenaplněného očekávání zevšednělé pitky, nedosažitelného vrcholu hédonistické cesty, z níž lze sejít pouze do depresivního údolí střízlivosti. [...] Esenci současného ukňouraného Česka nicméně představuje povídka ‚Návštěva‘ situovaná do roku 2013. Parta chlápků se sejde v bytě jednoho z nich, kde během obžerného hodování čekají na smrtící asteroid. Předvečer zkázy si mezi chody a bateriemi lahví krátí rozborem nejedné historické události – od Černobylu až třeba po teorii režijní role Moskvy během sametové revoluce – vždy vyzbrojené neoficiálními supertajnými verzemi událostí. Hakl zde dosahuje povědomého efektu: ukazuje naprosto skeptický mentální obraz Čechů čekajících na apokalypsu v závalů oblaků par z hojných pečinek a generálsky komentujících své prohrané bitvy. Téměř to připomíná bezelstný blankytný pohled Josefa Švejka do masomlejnů první války. Tento středoevropský patent na smíšené pocity u Emila Hakla ale vyznívá daleko fatál-

Případ čtvrtý: prózy Václava Kahudy – obžernost živočišná a textová

Jestliže je možné fenomény obžerství, opilství atd. lapidárně charakterizovat jako určité extrémy, poetika Václava Kahudy (který byl mimochodem předobrazem hostitele v předchozí Haklově ukázce) to potvrzuje: je to poetika dokonce s mimořádným zalíbením ve všelijakých krajnostech, podivnostech, vyšinitích, ba úchylkách. Občas se, alespoň z pohledu některých recipientů, Kahuda téměř dotýká hranice tabu, obzvláště když svým osobitým způsobem tematizuje lidskou tělesnost, resp. živočišnost, včetně rozličných (rozuměj: velmi nezvyklých) forem sexuality.

V návaznosti na svůj do značné míry autobiografický opus *Houština* ze závěru devadesátých let publikoval Kahuda v roce 2014 rozsáhlý román *Vítr, tma, přítomnost* – a oba texty mají nakonec spoustu společných rysů. Spíše než o vyprávění souvislého a nějak uzavřeného příběhu jde o široko záběrové, subjektivně reflexivní prózy. I pro román *Vítr, tma, přítomnost* je adekvátní to, co o *Houštině* v publikaci *V souřadnicích volnosti* uvádí Pavlína Krupová: „Časovost je upozaděna ve prospěch reflexe prožívaných událostí. Čas ve skutečnosti nehraje důležitou roli, příhody, sny a fantasmagorie proplouvají vědomím bez logické posloupnosti“³⁴. Vyprávění v podání autorského subjektu (nesoucího Kahudovo občanské jméno Petr Kratochvíl) tak zdaleka není „objektivní“, zahrnuje celou řadu retrospektiv, odboček, digresí a projekcí.

Podobně jako u Stančíka i u Kahudy konstantně identifikují jistou formu obžerství i recenzenti; přitom jej také spojují jak s tématy, tak s literárním stylem Kahudových děl. Tak například Šanda o rozsáhlém románu *Vítr, tma, přítomnost* tvrdí, že „umožňuje čtenáři vnořit se do textu a vychutnávat Kahudovo obžerné vypravěčství, gustýrovat subtilní postřehy a do svého vlastního slovníku zařadit neobvyklá slova, jako například bouchoř, zkrátka a dobře nechat se až po pás zavalit vyhřátými tekutými písky slov“³⁵; podobně Adamovič říká, že „[s]tyl je košatý, organický, opulentní. Kahuda

něji – na rozdíl od Švejka se nerukuje do krvavé apokalypsy, jen se (zatím) vůbec nic neděje“. Klíčová Eva. 2014. „Nenaplněná očekávání svobody“. *Host* 6: 72–73.

³⁴ Krupová Pavlína. 2008. „Václav Kahuda: Houština“. W: *V souřadnicích volnosti: česká literatura devadesátých let dvacátého století v interpretacích*, Hruška Petr red. Praha: Academia: 509.

³⁵ Šanda Michal. 2014. „Nad knihou Václava Kahudy: Tohle se líbit nebude“, *Novinky.cz*, přístup 24. 8. 2018, <https://www.novinky.cz/kultura/salon/342188-nad-knihou-vaclava-kahudy-tohle-se-libit-nebude.html>.

s velkou láskou mísí vysoké a nízké vyjadřování, obojí je mu vlastní a navíc jedno zvýrazňuje druhé. Nejzajímavější na jeho psaní je přerývaná stavba vět. Uprostřed se často dělí a rozpadají, vsouvají se do nich jiné myšlenky, které se někdy posléze vrací ke svému začátku, někdy ho navždy opouštějí. Na mě toto psaní působí fyzickým dojmem dýchání (zadýchává se sám autor?)³⁶. Rovněž Merenus při deskripci Kahudových textů místy používá takřka „gastronomického“ lexika:

V tomto směru autorův nejnovější opus drží linii s jeho staršími prózami – především s podobně rozsáhlým románem *Houština*, který na sebe na konci 90. let přitáhl pozornost značné části literární kritiky, jež v něm spatřovala dílo hýřící bohatstvím obraznosti. Už tehdy však mnozí zdůrazňovali, že Kahudovo psaní je poznamenáno jakýmsi sebeobžerným chrlením, které komplikuje recepci jeho textů. Román *Vitř, tma, přítomnost* pak bohužel tuto vypravěčskou nestřídmost posunul ještě o úroveň dál. [...] Stejně jako hlavní hrdina trpí nezměrnou a neřízenou potřebou ostentativně sám sebe vystavovat, je i samotný román nezřízeně opulentní³⁷.

Hédonismus však v Kahudově podání není věcí jednajících postav, které většinou postrádají individuální rysy, ale atributem protagonisty-vypravěče, který si celý svět de facto „jen“ projektuje ve svém egocentrickém a zároveň excentrickém vědomí. Ani takový svět však není týmž, jakým kdysi býval – je už jiný, „ne-vlastní“, což se pro protagonistu stává důvodem k rozčilení, případně – tak jako v posledním románu *Bytost* – podnětem k nostalgickému rozpomínání. V dané situaci si vypravěč s velikým požitkem vychutnává cigaretu, přičemž se mu evokuje všeobecný, uklidňující hédonismus dob jeho mládí:

Potom vyndám z papírové orientální krabičky zelené cigáro, promnu ho v prstech, poklepu o stůl a labužnický si zapálím. Natáhnu, podržím a potom vydechnu oblak kouře až ze dna svých plic... [...] Mladí lidé dnes nejen že nepijí alkohol a nekouří tabák, oni dokonce nemají potřebu brát drogy a podpůrné stimulační prostředky. Tohle byla za mých mladých let věc nevídaná, každý něco fetoval – antidepresíva, vitamíny, hormony... Ano, sportovalo se též, ale to není nic proti dnešku, kdy každé jitro a večer, do pozdních nočních hodin běhají po dlouhých lesních tratích, plavou v bazénech a provozují všechny možné disciplíny³⁸.

³⁶ Adamovič Ivan. 2016. „Kratochvilná historie profizlovaného Česka podávaná prózou“, *Iliteratura.cz*, přístup 24. 8. 2018, <http://www.iliteratura.cz/Clanek/36109/kahuda-vaclav-vitr-tma-pritomnost>.

³⁷ Merenus Aleš. 2014. „Kahudův Bilderberg: nenávist, všeobecné spiknutí, černé světlo“, *Iliteratura.cz*, přístup 24. 8. 2018, <http://www.iliteratura.cz/Clanek/33923/kahuda-vaclav-vitr-tma-pritomnost>.

³⁸ Kahuda Václav. 2017. *Bytost*. Brno: Druhé město: 186.

Případ pátý: Petra Hůlová (*Macocha*) – alkohol jako spouštěč a urychlovač proudu vědomí; pití na kuráž

„Nejstřízlivější jsem, když se něčeho napiji“³⁹, paradoxně o sobě prohlašuje hned na úvod novely *Macocha* její vypravěčka a zároveň hlavní hrdinka. Přestože se některých v širokém slova smyslu souvisejících témat Hůlová již dotkla ve svých dřívějších dílech (např. oblast smyslové slasti specificky uchopuje stylizovaná vypravěčka-prostitutka v novele *Umělohmotný třípokoj*), zřejmě nejintenzivněji máme co dočinění s různými typy nestřídmostí právě v *Macoše*. Zde jde konkrétně o závislost drogovou a alkoholovou.

Protagonistka je spisovatelkou románů červené knihovny, zhruba čtyřicetiletou rozvedenou matkou dvou odrostlých dětí a – podle všeho – také těžkou alkoholičkou. Jak je to obvyklé, alkohol (víno i tvrdší destiláty) jí mají dopomoci ke kýženému úniku od reality („Co se mne týče, snažím se vyhnout světu jako celku, a když v šatní skříni bzíká mol, představím si svůj vlastní pobyt v temnu mezi kabáty. [...] Jindy se utíkám do zpomalených minulých dob“⁴⁰, ale také ke „kuráži“, kterou si údajně potřebuje dodat i „před setkáním s vlastními dětmi“ („Nalévám si do štamprlete jen na nehet vysoko, jen na tu jednu konkrétní kuráž, a plecka se mi otřásají burácivým smíchem. [...] Někdy si před setkáním s vlastními dětmi prostě potřebuji dodat kuráž (a ano, občas i alkoholem)...“ apod.⁴¹).

Veškeré dění v novele je formováno nepřetržitým proudem vypravěččiných myšlenek, ať už ve vnitřních monolozích, nebo zhmotněných ve skutečně realizovaných replikách postavy (hranice ovšem není jistá). V jejích promluvách, lhostejno, komu jsou adresovány (nejčastěji lidem pod jejím balkónem), se „vedle střípků vypravěččiny minulosti objevují postřehy týkající se současného světa, rodinných a mezilidských vztahů, ale také popisy bizarních situací, u nichž si čtenář není jistý, zda si je v té chvíli opilá vypravěčka jen představuje, nebo je skutečně prožívá“⁴². Hůlová tak v postavě excitované alkoholičky konstruuje nespolehlivého vypravěče se značně subjektivizovanou, vědomostně omezenou perspektivou.

³⁹ Hůlová Petra. 2014. *Macocha*. Praha: Torst: 7.

⁴⁰ *Ibidem*: 14.

⁴¹ *Ibidem*: 52.

⁴² Kittlová Markéta. 2014. „O neschopnosti vyprávět“, *Iliteratura.cz*, přístup 24. 8. 2018, <http://www.iliteratura.cz/Clanek/32989/hulova-petra-macocha>.

Uvedené pojetí se odráží i ve stylu, přesněji řečeno je stylem spolu konstituováno. Jak si povšimla Eva Klíčová, „[t]ext-améba, vyvřelina deformované optiky deprivované závislačky, umožňuje autorce vtěsnat do útlé novely kde co podle logiky halucinogenu či noční můry“⁴³. Text skutečně místy připomíná automatické psaní, který zdaleka nesleduje linii syžetovou, ale – slovy Daniely Hodrové – „jakýsi vnitřní ‚syžet‘ či ‚příběh‘ života a jeho prožívání“⁴⁴. Vytváří se tak „kompozice proudu“, v níž – opět citujme Hodrovou – „linie se nejen prudce vlní a vzdouvá v zákrutech a oklikách proudu vyprávění tvořícího v pevnině příběhu nesčetné fjordy, ale zároveň neustále zdůrazňuje směřování kupředu“⁴⁵. Takové pojetí směřuje k nejednoznačnému, otevřenému či takřkajíc „probleskujícímu“ smyslu, který není a priori dán, ale má být čtenářem teprve hledán⁴⁶.

Případ šestý: Jáchym Topol (*Citlivý člověk*) – alkohol jako projev lidské nespoutanosti, ale i barbarství

Nestřídmost v požívání alkoholu a také (nad)užívání jiných návykových látek lze stěžejně vyzdvihnout jako jediné ústřední téma Topolova románu *Citlivý člověk*; ovšem lze vůbec něco z takto mnohvrstevnatého, koncepčně nejednoznačného lyricko-epického textu, „vyrůstajícího z vnitřní rozporuplnosti autorovy výpovědi a jím užívaných výrazových prostředků“⁴⁷, bez pochybností vyjmout a postavit na piedestal kriticko-interpretálního zájmu, a přitom neopomenout něco přinejmenším shodně důležitého, resp. nemínout se s jeho podstatou? Poněkud zdrženlivěji proto tvrdíme, že jisté formy hédonismu (a také závislosti) patří k nepřehlédnutelným atributům hlavních hrdinů Topolova románu, čímž tvoří jedno z jeho mnoha témat, jednu z jeho vrstev.

Topolovu příběhu zalidněnému desítkami postav a postavíček vévodí eskapády ústřední divadelnicko-kočovnické rodinky, která se kvůli měnící se situaci v Evropě i vlivem dalších faktorů oklikou vrací ze západní Evropy do

⁴³ Klíčová Eva. 2014. „Ožralé améby krutá hra“. *Host* 5: 76–77.

⁴⁴ Hodrová Daniela. 2001. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst: 425.

⁴⁵ *Ibidem*: 430.

⁴⁶ *Ibidem*: 431.

⁴⁷ Janoušek Pavel. 2017. „969 slov o próze“. *Tvar* 11: 2.

své vlasti, do Čech. Jak se ukáže, konečná destinace – jinak obvykle idylické Posázaví – však není místem klidu a odpočinku, ale možná ještě neuspořádanějším a nebezpečnějším prostorem, než jakým byl onen divoký Západ (ale dílem také Východ), po němž předtím strastiplně putovali.

V bouřlivých časech a místech s vlastními zákony, kde se člověk musí konfrontovat s podiv(uhod)nými existencemi všeho druhu, svým dvěma synům otec Mour (někdejší disident, označován též jako Táta) ani matka Soňa jako pozitivní vzor zdaleka neslouží. Tedy přinejmenším, co se životní odpovědnosti a alkoholu zvláště týká. Pro volnomyšlenkářské, živelné rodiče jsou drogy a kořalka v téměř neomezeném množství takřka *conditio sine qua non*: otec mnohokrát popíjí za volantem přímo za jízdy („Nechceš si cucnout? To je vzácný víno, amontillandský, fakt! // Nepi za jízdy, seš blázen? praví máma, vytrhne mu láhev a loká a loká“⁴⁸.), nikdy neodmítne si zavdat, pokud je „příležitost“ (a ta je opravdu často, láhev mu někdo nabízí každou chvíli; viz např. „Nejdřív ze všeho se chlapče, napijem... Na starýho Hrozna! My se znali od mala, víš? // Bašta z kapsy tepláček vytáhne lahvičku, odšroubuje uzávěr, lokne si, utře láhev dlaní, podá ji tátovi. // Táta láhev popadne a pije pořád“⁴⁹). Oproti tomu matka holduje hlavně drogám („Hned poté jí táta sdělí, že její nynější přesvědčení, totiž že zhulené vědomí je obsáhlejší, zábavnější a lépe postihující osud člověka než vědomí toho, kdo nic jedovatého nepožívá, není objektivní, jen holt patří k návyku.“⁵⁰), dokonce nezodpovědně požívá drogy i alkohol v průběhu těhotenství („Táta otevře láhev, co tam našel. Je na ní obrázek myslivce, který drží láhev, kde je obrázek myslivce a tak dál. // Ty bys ale fakt neměla. // Ne. Já stejně tvrdý nemám ráda. // Ale přípitek si dáme. Na to, že jsme dojeli! // Tak jo.“⁵¹), načež bolestivě potratí. Kromě toho oba rodiče opakovaně mocně připíjejí na shledání se ztraceným bratrem, kradou alkohol ze supermarketu atd. atp.

Na rozdíl od Hůlové a na rozdíl také od některých jiných Topolových prací (např. *Kloktat dehet*), pro něž je *ich*-forma příznačná, se v románu *Citlivý člověk* vyprávěcí situaci první osoby nejedná. Vyprávění je tak alespoň formálně objektivizovanější: nesledujeme jen určitý, navíc nějakou návykovou látkou zkreslený výsek skutečnosti, ale poměrně široké plátno vyjevující

⁴⁸ Topol Jáchym. 2017. *Citlivý člověk*. Praha: Torst: 11.

⁴⁹ *Ibidem*: 95.

⁵⁰ *Ibidem*: 18.

⁵¹ *Ibidem*: 83.

docela složitý, bohatě strukturovaný fikční svět s velkým množstvím postav, dějišť i událostí. Zběsilý a vpravdě hédonistický život protagonistů, kteří mají evidentně mnohem blíž k „barbarům“ než intelektuálům (natožpak k tzv. „obyčejným lidem“), odpovídá v románu prezentovanému karnevalizovanému vidění reality, tedy vidění ze své podstaty si pohrávajícím se zavedeným hodnotovým a kategoriálním uspořádáním svět.

Případ sedmý: Jan Folný (*Buzíčci*) – hédonismus substituční

Svrázně téma hédonismu uchopuje také Jan Folný ve svém cyklu *Buzíčci* (2013). Mnohé z jeho povídek šokují otevřeností až obscénností, s jakou líčí svět českých, zejména pražských homosexuálů. Na různé způsoby se v nich předvádí údajně promiskuitní chování gayů zahrnující nevázaný a anonymní sex; nejednou se zobrazuje i v mnoha jiných ohledech nestřídmý, ba nezřízený život zaměřený na co největší požitek „teď a tady“.

Děje se tak například hned v první povídce s titulem *Buzíčci*, jejíhož protagonistu můžeme spolu s recenzentkou knihy chápat jako „nechutně sebevědomého mladíka“, který na svém blogu představuje „povrchní svět, v němž jde hlavně o to, zažít co nejvíc sexu, být krásný, mladý, žádoucí, dobře oblečený, zkrátka ‚in‘, což nemůže pokazit ani taková komplikace, jako je HIV pozitivita nebo náznak hlubšího citu“⁵². Tento mladík odrostlý v nepříznivých sociálních poměrech „neváhá jít tak daleko, že se lacino prodává a vymetá gay kluby s jediným cílem – co nejvíce si užít“⁵³. Ostatně hlavní hrdina sám o sobě říká, že žije „přítomností a nejdělsí časovej úsek, na kterej myslím dopředu, je měsíc...“.

Podobně v povídce *Supertalent* vypravěč rekapituluje ze svého pohledu doposud nenaplněný život: znovu podrobně probírá zejména ten sexuální. Dopotává se zhruba třiceti intimních partnerek a partnerů, jimž mnohdy – doslova i přeneseně – nemůže přijít na jméno. Tento kus je však již o poznání komplikovanější: hlavní hrdina, zpěvák z televizní soutěže talentů (tedy jakási béčková celebrita) při veškerém vzpomínání na svá předcházející promiskuitní léta nakonec přece jen sní o dlouhodobém, seriózním vztahu s někým, koho by mohl mít opravdu rád a kdo by měl rád jej. Při zpětném pohledu jsou pro protagonistu veškeré požitky a povyražení pouze chvilkovou – a o to více později zklamávající – náhražkou, jakousi „vycpávkou“.

⁵² Fialová Alena. 2014. „Povídky o trochu jiné lásce“. *Tvar* 1: 21.

⁵³ Vaněk Martin. 2013. „Ghetto v růžové zahradě“. *Host* 8: 74–75.

Jak si povšiml Jiří Peňás⁵⁴, hédonismus Folného postav spočívá především v jejich extrémní touze po slasti. Zbytnělé libido projevující se nebývalou sexuální žádostivostí nejenže musí být okamžitě uspokojeno, ale žádá si uspokojování prakticky kontinuálně. Tento princip je možné zobecnit: „Nepohoda, jež je důsledkem určitého nedostatku nebo potřeby, se stává podnětem pro cílené jednání směřující k uspokojení a požitku“⁵⁵.

Abychom však byli korektní, je nutno dodat, že v mnoha Folného povídkách se – literárně dost zdatně – tematizují mnohem složitější a hlubší city a objevují se i jiné osobnostní typy, než jsou povrchní homosexuálové-pozitkáři, kteří jsou zobrazeni v textech nejprovokativnějších (kromě *Buzičků* např. také *Praha plná buzíčků*). Třebaže u nich hraje sexualita a tělesnost v životě také významnou roli, jeví se tyto postavy už mnohem živěji, jako vrstevnaté osobnosti silně toužící po lásce, srozumění s blízkými, jakož i vnitřní vyrovnanosti a spokojenosti – tedy po tom, co momentálně (ještě) nemají (viz např. povídky jako *Box of Roses*, *Změna času*, *Třídni sraz* aj.).

Závěrem

Bylo možné si povšimnout, že přístupy ke sledovaným fenoménům se u uvedených autorů liší jak kvalitativně (funkčně), tak i kvantitativně, tedy mírou pozornosti, která je na ně upřena. Své postřehy jsme záměrně doplňovali poměrně častou citací recenzních ohlasů, abychom doložili obecnější názory na sledované jevy, a také to, jak se promítají do konkrétních kritických soudů. Přitom se mimo jiné ukázalo, že i řada literárních kritiků, konfrontována s tématy hédonismu, obžerství a opilství atd., za časté chtě nechtě z přísné textové analýzy vystupuje, a obširněji se vyjadřuje – třeba i intuitivně, nekoncepčně a neterminologicky – k otázkám mimoliterárním.

Při hrubším členění by bylo možné vysledovat dvě hlavní pojetí, ve směs odpovídající autorskému typu (naturelu) dotyčných literátů: jednak

⁵⁴ Peňás Jiří. 2013. „O stavu (homo)sexu ve městě“. *Lidové noviny*, 21. 8. 2013.

⁵⁵ Psychoanalytička Anne Maguire k tomu ještě dodává, že u některých jedinců může dojít k posunu, kdy se pak „potěšením stává sama potřeba určitého jednání vedoucí k uspokojení, nikoli vlastní uspokojení, které při odstranění nepohody [dotyčný] pocítí“, což koneckonců i z české literatury dobře známe (viz např. prózy Milana Kundery). „Uspokojení ze sexuality nebo pití a vědomé a cílené úsilí po uspokojení nejsou totožné. Stojí-li touha po uspokojení na prvním místě a je-li důležitější než uspokojení samo, může se původní potřeba např. jídla, pití nebo sexuality stát abnormálně prudkou žádostivostí. To je charakteristické pro alkoholismus, vášnivě přejídání a další náruživosti“. Maguire Anne. *Op. cit.*: 144.

autobiografické (Balabán, Hakl, částečně Kahuda, Folný, Hůlová), jednak ostentativně stylizované, „distanční“ (Stančík, ve své poslední próze *Topol*). Převažuje zobrazení opilství, obžerství atd. především v souvislosti s charakteristikou a jednáním hlavních postav; zde bychom mohli zobecnit, že až na výjimky jde zpravidla o svérázné solitéry středního věku, pro něž je jistá forma požitkářství, popřípadě závislosti jedním z projevů a) životní nespoutanosti nebo b) eskapismu, touhy vymanit se z obtížné reality. V některých případech je celá narace budována jako určitý vhled do vědomí ovlivněného požitím většího množství nějaké, psychiku ovlivňující látky (Hůlová, někdy též Kahuda). Vedle své přítomnosti v tematické a motivické struktuře může být – v poněkud přeneseném smyslu – „požitkářství“ vnímáno také jako jistý stylový aspekt spočívající v mimořádném bohatství jazykových, resp. výrazových prostředků, případně v jakési tematické a myšlenkové (rozuměj: fantaskní až fantasmagorické) exhibici (zejména Stančík, Kahuda).

Jmenovali jsme a stručně charakterizovali několik případů literárního požitkářství, obžerství a opilství apod.; a mohli bychom pokračovat dále doplňováním dalších v tomto ohledu pozoruhodných autorů, tedy jejich konkrétních knih z poslední doby (horkými favority by beze sporu byli například David Zábranský s románem *Za Alpami*, Martin Ryšavý s *Vračem*, Ladislav Šerý s knihou *Nikdy nebylo líp*, Lucie Faulerová s novelou *Lapači prachu* ad.). Celkové rozvržení „hédonistické krajiny“ by se však podle našeho názoru principiálně příliš nezměnilo: většina dalších současných českých prozaiků a prozaiček by se zřejmě dala přiřadit ke shora představeným typům.

Literatura

Prameny

- Balabán Jan. 2004. *Možná že odcházíme*. Brno: Host.
Balabán Jan. 2007. *Prázdniny*. Brno: Host.
Folný Jan. 2013. *Buzíči*. Brno: Host.
Hakl Emil. 2010. *Pravidla směšného chování*. Praha: Argo.
Hakl Emil. 2014. *Hovězí kostky*. Praha: Argo.
Hůlová Petra. 2014. *Macocha*. Praha: Torst.
Kahuda Václav. 2014. *Vítr, tma, přítomnost*. Brno: Druhé město.
Kahuda Václav. 2017. *Bytost*. Brno: Druhé město.
Stančík Petr. 2014. *Mlýn na mumie: převratné odhalení komisaře Durmana*. Brno: Druhé město.

Ovidius. *Proměny*. 1958. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
 Topol Jáchym. 2017. *Citlivý člověk*. Praha: Torst.

Sekundární literatura

- Adamovič Ivan. 2016. „Kratochvilná historie profizlovaného Česka podávaná prózou“. *Iliteratura.cz*. Přístup 24. 8. 2018. <http://www.iliteratura.cz/Clanek/36109/kahuda-vaclav-vitr-tma-pritomnost>.
- Fialová Alena. 2014. „Povídky o trochu jiné lásce“. *Tvar* 1: 21.
- Chrobák Jakub. 2014. „Jan Balabán: Možná že odcházíme“. W: *V souřadnicích mnohosti: česká literatura první dekády jednadvacátého století v souvislostech a interpretacích*, Fialová Alena red. Praha: Academia: 457–466.
- Hodrová Daniela. 2001. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst.
- Hruška Petr. 2010. „Vážně (doslov)“. W: Balabán Jan. *Povídky*. Brno: Host.
- Internetová jazyková příručka, 2018, heslo „hédonismus“. Přístup 24. 8. 2018. <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=h%C3%A9donismus>.
- Jedličková Alena. 2014. *O popisu*. Praha: Akropolis.
- Janoušek Pavel. 2015. „969 slov o próze“. *Tvar* 9: 2.
- Janoušek Pavel. 2017. „969 slov o próze“. *Tvar* 11: 2.
- Kittlová Markéta. 2014. „O neschopnosti vyprávět“. *Iliteratura.cz*. Přístup 24. 8. 2018. <http://www.iliteratura.cz/Clanek/32989/hulova-petra-macocha>.
- Klíčová Eva. 2014. „Nenaplněná očekávání svobody“. *Host* 6: 72–73.
- Klíčová Eva. 2014. „Ožralé améby krutá hra“. *Host* 5: 76–77.
- Kostřicová Blanka. 2013. *Sestupy a naděje Jana Balabána*. Olomouc: Civipolis.
- Krupová Pavlína. 2008. „Václav Kahuda: Houština“. W: *V souřadnicích volnosti: česká literatura devadesátých let dvacátého století v interpretacích*, Hruška Petr red. Praha: Academia.
- Maguire Anne. 1999. *Stíny duše: temné stránky lidské psychiky z pohledu hlubinné psychologie a spirituálních tradic*. Praha: Portál.
- Matějka Ivan. 2014. „Petr Stančík: Mlýn na mumie“. *Lidovky.cz*. Přístup 23. 8. 2018. <http://literarky.cz/literatura/cteni/16881-petr-stancik-mlyn-na-mumie>.
- Merenus Aleš. 2014. „Kahudův Bilderberg: nenávisť, všeobecné spiknutí, černé světlo“. *Iliteratura.cz*. Přístup 24. 8. 2018. <http://www.iliteratura.cz/Clanek/33923/kahuda-vaclav-vitr-tma-pritomnost>.
- Nakonečný Milan. 2014. *Motivace chování*. Praha: Triton.
- Niederle Rostislav. 2014. *Pojmy estetiky: analytický přístup*. Brno: Masarykova univerzita.
- Pavel Thomas. I. 2009. *Román: morálka a svoboda*. přel. Fořt Bohumil, Jedličková Alice. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR.
- Piorecká Kateřina. 2014. „V rytmu steampunku“. *Tvar* 17: 22.
- Peňás Jiří. 2013. „O stavu (homo)sexu ve městě“. *Lidové noviny*, 21. 8. 2013.
- Popkin Henry Richard, Stroll Avrum. 2005. *Filozofie pro každého*. Praha: Ivo Železný.
- Sokol Jan. 2014. *Etika, život, instituce: pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad.

Šanda Michal. 2014. „Nad knihou Václava Kahudy: Tohle se líbit nebude“. *Novinky.cz*. Přístup 24. 8. 2018. <https://www.novinky.cz/kultura/salon/342188-nad-knihou-vaclava-kahudy-tohle-se-libit-nebude.html>.

Richterová Sylvie. 2015. *Eseje o české literatuře*. Praha: Pulchra.

Vaněk Martin. 2013. „Ghetto v růžové zahradě“. *Host* 8: 74–75.

Zoubek Jiří. 2013. *Preferologie*. České Budějovice: Nová Forma.

Zizler Jiří. 2014. „Odstředivka fantazie“. *Host* 5: 88.